

action «The Night at the Museum», creative meetings, masterclasses, regional painted Easter eggs contests, Christmas and New Year's attributes contests, concerts, theatre performances, museum get together evenings, etc. The attention is paid to the work with the children audience, the educational programs for the preschool and pupil audience. The diagrams give the statistics of the excursions' quantity, lectures, stationary and mobile exhibitions and the attendance of the regional museum, its subsidiaries and departments during 1991–2016. The attention is paid to the new museum services for the visitors.

Keywords: museum, museum audience, cultural and educational work, Volyn region.

* * *

УДК 94(477)

Чирков О. А.,
науковий співробітник відділу української етнології,
НДІУ (Україна, Київ), gelovokrych@ukr.net

Українські книжки 2014 р. ЯК РЕАКЦІЯ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА НА ВОЄННУ АГРЕСІЮ КОЛИШНЬОЇ МЕТРОПОЛІЇ

3-поміж неперіодичних книжкових видань українських авторів 2014 р. виокремлено репрезентативну групу таких, що спричинені агресією Російської Федерації проти України, зроблено їх жанровий, тематичний, змістовий огляд. Автор оцінює появу й зміст цих книжок як природну реакцію постколоніального українського суспільства на воєнну агресію колишньої метрополії та необхідну умову для усвідомлення й солідарного подолання викликів, що загострилися чи постали через посилення російської експансії у формі неоголошеної, заперечуваної Москвою війни. Серед них важливе місце посідає необхідність позбутися негативної спадщини колоніального минулого України у суспільній свідомості, необхідність протистояння агресії Російської Федерації у воєнній, економічній, політичній, інформаційній, ідеологічній та інших сферах суспільного буття. Ці книжки важливі, зокрема для переоцінки ставлення українських громадян до Російської Федерації, вироблення ефективної й консолідованої відповіді на новітні виклики. Стаття допоможе читачам збагнути важливість соціальної ролі видань розглянутої тематики, зорієнтуватися серед них.

Ключові слова: експансія, неоколоніалізм, книжкове видання, вироблення відповіді, подолання викликів.

Російський збройний напад на Україну та подальші події викликали швидкі, далекосяжні суспільні наслідки не лише в Україні. Різномісний вплив російської агресії одразу набув регіонального, континентального й глобального поширення. Природною реакцією на агресивну політику і воєнні дії Кремля щодо України стало, 3-поміж іншого, осмислення українським суспільством цього явища та проблем, які поглибилися, чи виникли внаслідок ескалації російської експансії. Це звичайна реакція життєздатного суспільного організму, що не втратило політичний імунітет. Щоправда не весь постколоніальний український соціум виявився спроможним побачити очевидне, усвідомити, що джерело смертельної для нього небезпеки розташоване у московському Кремлі. А певна частина продалася агресору й усіляко йому прислужує.

Реакція на російську агресію відбувається в українському суспільстві активно і в різних формах, зокрема як загальнонаціональний дискурс, як всебічне осмислення нової суспільно-історичної реальності. Цей процес відображається і в різноманітних книжкових виданнях. З початком російської агресії певні теми, традиційні для українського книжкового ринку, актуалізувалися, одержали нове бачення, почали сприйматися читачами інакше. Зріс попит на книги про українсько-російські відносини, про сучасну російську владу, її зовнішню політику. Відповідно почали перевидавати книги цієї тематики, готувати нові праці, переклади іноземних авторів. Зросла актуальність тем про політику СРСР щодо України, українського

національно-визвольного руху і загалом про війни. Вже на початку 2015 р. І. Троскот зазначала, що воєнна тематика для українського читача актуалізувалася, тому на полицях книгарень з'явилися важливі перекладні твори, що у світі були прочитані кількадесят років тому, проте до нас доходять тільки тепер [14]. Але найбільшу увагу українських читачів привертають праці про сучасну російсько-українську війну.

2014 р. почали виходити видання українських авторів про Майдан, про Майдан та початок війни. З часом таких творів ставало більше. Але пріоритет актуальності згодом перейшов до подій на Донбасі. Не з усіма виданнями українських авторів 2014 р. ми ознайомились. Однак прочитані та переглянуті праці достатньо, щоб вважати їх репрезентативною групою. Це дає змогу оцінити явище як один з проявів реакції українського суспільства на воєнну агресію Російської Федерації проти України, краще зорієнтуватися серед видань означеної тематики. З цією метою ми виявили групу неперіодичних видань українських авторів 2014 р., що пов'язані змістом з російською агресією проти України, та зробили їх жанровий, тематичний, змістовий огляд, зазираючи, у певних випадках, у зміст глибше та зважаючи на відгуки читачів. Стаття містить результати дослідження, здійсненого за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень конкурсного проекту (Ф-72/21443) «Історичні передумови та сучасні суспільні наслідки агресії Російської Федерації проти України».

Однією з перших книжок українських авторів, у назві якої згадувалася російсько-українська війна, була праця історика Л. Залізняка «Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р», яка мала два видання різних видавців [11]. Книга містить статті з історії російсько-українських відносин, які, за задумом автора, мають допомогти зрозуміти глибинне підґрунтя цивілізаційного конфлікту між Європою та Євразією на землях України у 2014 р. Видання розраховане на учасників АТО та усіх, хто цікавиться історією російсько-українського конфлікту.

Видавці позиціонують книгу як наукове видання. На нашу думку, праця має публіцистичну спрямованість і популярний виклад. Про українсько-російські міждержавні відносини у ХХІ ст. в ній інформації небагато. Автор зосереджується переважно на історичному досвіді російсько-українських відносин, оцінках російської зовнішньої політики відомих авторів минулого, стійких особливостях суспільно-історичного розвитку російської держави. Праця, на нашу думку, допомагає захисникам України морально й ідеологічно зберігати боєздатність у протистоянні російським «іхтамнетам» та «заблукалим військовим відпускникам», зацікавлює історією українсько-російських відносин.

Л. Залізняк дійшов висновку, що «російсько-українська війна 2014 р. не є національно-визвольною боротьбою народу Донбасу за свободу від Київської метрополії»; «не є ця війна і пересічним територіальним конфліктом між сусідніми державами»; «це навіть не національно-визвольна боротьба українців за остаточне визволення з тюрми народів»; «війна 2014 р. за своєю суттю є цивілізаційним конфліктом між Європою та Азією, між великими людськими спільнотами з принципово різними ментальностями, культурними

традиціями, духовними цінностями, це війна між європейською та євразійською цивілізаціями» [11, с. 165].

Однією з перших книжок, де йшлося про новітню російсько-українську війну, була книжка «Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву» [16]. Це популярне видання, що об'єднало велику кількість думок найрізноманітніших авторів про події Майдану та початку російської воєнної агресії (до літа 2014 р.). Думки наведено в редакції авторів українською чи російською мовами, часом з використанням ненормативної лексики. За задумом філософа й письменниці О. Забужко, метою було простежити у хронологічній послідовності зміну настроїв і глибинні психологічні трансформації в українському суспільстві, скласти (за дописами у соцмережах та інших веб-ресурсах, фрагментами новинних повідомлень тощо) колективний портрет «народження нації», що за кілька місяців пройшла шлях від мирного протесту до національно-визвольної війни. Понад сотню авторів збірника об'єднує те, що всі вони були живими свідками й учасниками найдраматичніших подій новітньої української історії, і всі їхні думки й почуття, оцінки й пошуки смислів зафіксовано в режимі «включеного спостереження».

Упорядник збірника-антології Т. Терен наголошує на тому, що книжка не є повною і вичерпною, «[...] це лише одна зі спроб перепрочитати, зібрати всі ті зразки нової літератури, яка почала з'являтися під час Майдану, і разом із тим – спіймати зникоме, яке загубилося через особливі налаштування соцмереж, завдяки старанням адміністраторів із сусідніх держав чи вправних «інтернет-зачисників», покликаних блокувати, стирати, переписувати нашу живу історію» [16, с. 4]. У книжці передано тенденції, що відбувалися в емоціях і настроях майданного середовища і, меншою мірою, хронологію подій.

Також улітку 2014 р. завершив публіцистичну працю «Гамбіт надії. Україна: констатації, матеріали, виклики, сподівання» [21] літературознавець і письменник М. Слабошпицький. «Ця книжка про Майдан. Про неможливість перемогти режим Януковича. І про нашу перемогу над режимом Януковича. І про подвиг Небесної сотні. І про те, як у війні з російськими найманцями гартується наша нація» – так визначено зміст праці в анотації. Видання популярне, розраховане на широке коло читачів, насичене цікавими спостереженнями, роздумами, влучними, безкомпромісними характеристиками подій та дійових осіб. Та незважаючи на популярний виклад, осмислення поточних буремних подій виходить на рівень аналітичних узагальнень. Автор не є безстороннім спостерігачем, описує й характеризує події як українець, що прагне досягнути суверенітету, свободи, демократії, соціальної справедливості, євроінтеграції України.

М. Слабошпицький вважає, що колись історики скрупульозно аналізуватимуть, що й чому відбувалося в цей час. Буде взято до уваги кожен документ, кожен відомий реалію, навіть кожен жарт чи анекдот, у яких ідеться про колізії нашого дня» [21, с. 194]. У книзі чимало фотографій з Майдану, є й поезія. Багато різноманітного матеріалу запозичено з веб-ресурсів. В останньому розділі книги «Гібридна війна Владіміра Путіна» розглянуто початок воєнного етапу російської експансії.

Початок захоплення Криму, як і багато інших подій, автор передає образно: «Майдан ще прощався з героями Небесної сотні. Над ним іще тужно вилунувало «Пливе кача...», як з'явилися перші повідомлення про «зелених чоловічків» у Криму. [...] Це була Путінова відповідь на Майдан, що прозвучав, як ляпас йому, виляски від якого відлунували не тільки на всю Європу» [21, с. 122–123].

На сході країни В. Путін діяв вигадливіше: «[...] Кремль зорганізував на Донеччині та Луганщині грандіозний спектакль. У цій кривавій інсценізації поряд із усякими покидьками, що охоче рекрутувалися до рядів терористів, поряд із політичними клоунами, що їх на ринки російських воєн постачають парамілітарні й неонацистські організації, діють представники спецслужб, загримовані під донецьких аборигенів. Для світу це має виглядати так: доведені до відчаю «київською хунтою» жителі регіону самоорганізувалися, купили в місцевих супермаркетах найновішу зброю, аж до танків включно (який збіг: вона є тільки на озброєнні російської армії!) й повстали, обороняючи російську мову та своє право бути незалежним від бандерівської окупації. Найдивніше, що подекуди у світі знаходяться й такі, які вірять цим брехням» [21, с. 233–234].

У січні 2014 р. професор міжнародного права О. Задорожній видав монографію «Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014», де враховано період конфліктних міждержавних відносин 2013 р. [10]. Воєнна агресія Російської Федерації осмислена в наступній праці О. Задорожнього та його колег. Колективна монографія «Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право» [27] була швидкою відповіддю 56 правників на російську агресію. Під час її презентації в Інституті міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка (30 жовтня 2014 р.) проф. В. Василенко зазначив, що ця книжка має стати надбанням суспільства, адже є новаторською, містить міжнародно-правовий аналіз контраверсійних питань та непересічних подій сучасної політичної історії нашої держави [18].

У праці наведено міжнародно-правову оцінку подій в Україні кінця листопада 2013 р. – літа 2014 р., зокрема й агресії Російської Федерації проти України. У 3-му розділі праці (найбільшому, понад 600 с.) «Агресія Російської Федерації проти України» ситуацію, що виникла, розглянуто з різних міжнародно-правових ракурсів. Серед структурних підрозділів значимо такі: «3.1.4. Відсутність підстав для застосування Росією доктрини R2P («зобов'язання щодо захисту») до подій у Криму та на Донбасі», «3.4. Події на сході України: Російська Федерація як держава-агресор і держава-експортер тероризму», «3.7.5. Відсутність правових підстав для членства Російської Федерації в ООН!»

Окрім трьох тематичних розділів, у книзі наведено «Хронологію української Революції гідності» та «Хронологію війни в Україні». Упорядник монографії у передньому слові інформує: «Монографія доводить, що міжнародне право не лише не втратило своїх значення та важливості, але й залишається чи не єдиним регулятором, що забезпечує співіснування держав, які часто будують свою політику на діаметрально протилежних цінностях та засадах» [27, с. 8].

Свідомою спробою уникнути відповідальності, передбаченої міжнародним правом, О. Задорожній

вважає намагання Кремля пояснювати «незаконну анексію Криму і сприяння терористам та сепаратистам на сході України» правом на самовизначення чи проявами власне українського конфлікту [27, с. 11]. На думку авторів, ця праця може слугувати орієнтиром для дій України на міжнародній арені [27, с. 9]. Викладені у праці правові оцінки російської агресії зазнали розвитку та розгорнутішого обґрунтування у подальших працях, що були опубліковані у 2015–2016 рр.

У монографії політолога Д. Дубова «Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва» [9] серед розглянутого є й проблема забезпечення національних інтересів України в умовах зростання геополітичної ролі кіберпростору та протистоянь у ньому. Праця розрахована на фахівців з міжнародних відносин, геополітики, безпекознавців та широкі кола читачів, які цікавляться проблемами національної та міжнародної кібербезпеки.

Автор аналізує наслідки російсько–українського протистояння, зокрема формування загонів хактивістів, які називають себе «Кіберберкутом» (Cyberberkut – віртуальна структура, що не визнає української влади, яка сформувалася після лютого 2014 р.) та «Кіберсотнею Майдану» тощо. Діяльність «кіберберкутівців» та інших інтернет–активістів аналогічного ідеологічного спрямування зводиться переважно до DDos–атак на державні установи, мас–медіа і навіть комерційні структури. Тема російсько української війни у кіберпросторі висвітлювалась надалі у книжкових виданнях 2015–2016 рр., важливість її осмислення підтвердили події літа 2017 р., пов'язані з проблемами, створеними цілеспрямованою атакою вірусу «Петя».

До групи праць істориків 2014 р., де у тексті помітно є реакція на воєнну агресію Російської Федерації (окрім вже згаданих) належить ціла низка видань. У книзі «Проект «Новоросія»: 1764–2014. Ювілей на крові» [25] висвітлено історичні передумови російського імперського проекту «Новоросія» 1764 р. та пізніші спроби його реалізації. Крім історичних фактів автори наводять картографічні документи, статистичні показники щодо етнічної будови людності півдня і сходу України, результати референдуму. Про події 2014 р. у книзі сказано небагато, переважно у вступній і заключній частинах. Автори вважають, що події 2014 р. підтверджують істину, що без України Російська держава не може бути імперією. А її відновлення стало нав'язливою ідеєю російського керівництва [25, с. 115]. У праці авторів, що вийшла роком пізніше, сучасній російській агресії відведено більше місця [26].

Науково–популярне видання історика Л. Якубової «Етніонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення» затверджене до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України [28]. В останній структурній частині праці, що має назву «Прикінцеві нотатки», авторка робить висновки, висловлює міркування, зважаючи на «процеси, що нині відбуваються» на сході України. Л. Якубова вважає, що ці процеси є «відлунням тектонічних зрушень у тілі так званих радянських соціалістичних націй, що консервувалися й пригнічувалися впродовж понад 70–ти років радянської історії та 23–х років тернистого шляху суверенізації» [18, с. 98].

Причини актуалізації («загострення») «донбаської ідентичності» Л. Якубова бачить у колективному страху перед змінами тих суспільних відносин, що склалися. Вона наголошує: «етнонаціональний компонент у етнічно індиферентному Донбасі є лишень інструментом вирішення певних геополітичних завдань. Причому, інструментом (на щастя України) – неправильно підібраним. Звідси і «загрузання» ідей «Русской весны» і все більш виразне витверезіння мешканців Донбасу» [28, с. 105]. Л. Якубова вважає, що під впливом ідей «російського світу» процеси реальної суверенізації України «набули екстремального пришвидшення» [28, с. 106]. Не будемо заперечувати позицій авторки, хоч і маємо вагомні аргументи за те, що населення на Донбасі не є «етнічно індиферентним». Визнання у працях Л. Якубової етнокультурних та етнополітичних проблем у регіоні, увага до розподілу населення за етнічною належністю підтверджують етнічну неоднорідність, етнокультурну сегментованість людності областей Донбасу.

Найбільш актуальне питання, яке мають з'ясувати експерти, на думку авторки, «полягає в тому, як поєднати непокінчені гасла захисту прав російськомовного Донбасу із тим, що переважна більшість воїнів та добровольців, що протистоять російським найманцям, а віднедавна – й кадровим російським військам, є російськомовними та етнічними росіянами [28, с. 105]. На чому ґрунтується впевненість про кількісну перевагу «російськомовних» та етнічних росіян серед українських воїнів авторка не повідомляє. Ці, більш ніж сумнівні, уявлення проявляються і в іншому твердженні: «по обидва боки збройного протистояння воюють переважно російськомовні бійці» [28, с. 106]. Маємо підстави припускати, що етнічна й мовно–культурна належність захисників країни відповідає загальнонаціональним параметрам (без урахування окупованих територій), де більшість за етнічними українцями (близько 4/5), а в розподілі громадян за рідною мовою також переважають українськомовні.

Російська агресія проти України відображена у колективній монографії науковців Інституту історії України НАН України «Схід і Південь України: час, простір, соціум» [24]. В основі праці матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Дослідження Сходу і Півдня України в історичній ретроспективі: підсумки і проблеми», що відбулася у червні 2014 р., та попередні праці авторів. Другий том видання, що з'явився значно пізніше, містить бібліографічні матеріали.

У розділі, що, певно, найміцніше «прив'язаний» до російської агресії «Український розлом «русского мира»: донецька та дніпропетровська ідентичності» В. Головка ставить питання: за що точиться боротьба (територію, ресурси, населення)? Автор вважає, що «за ідентичності, за картину світу людей тих територій, на які була націлена російська експансія» [24, с. 100].

Я. Верменич, підводячи підсумки колективної роботи, зазначає: «Без послідовної боротьби з корупцією на всіх рівнях, без радикальної перебудови усієї системи влади, без докорінного оновлення освітньої системи Україна не вийде зі стану перманентних ідентифікаційних та інших криз, не зможе стати суб'єктом міждержавної політики. Лише тривала й наполеглива робота у напрямі формування дїєздатного

громадянського суспільства й політичної нації забезпечить той кінцевий результат, до якого всі ми прагнемо» [24, с. 372].

Публіцистичні нотатки журналіста й громадського діяча В. Абліцова зібрано у науково-популярному виданні «Донбас: європейська Україна чи азійське Дикопілля?» [1]. Автор прагне збагнути сутність і сенс подій, що відбуваються на Донбасі, який став об'єктом агресивних московських загарбницьких домагань внаслідок великодержавної імперської політики нинішніх лідерів Росії. В. Абліцов не сумнівається у тому, що нинішня Росія, очільник якої прагне відродити минулий СРСР, приречена на долю своїх попередників – європейських імперій.

Під час бурхливих подій «російської весни» 2014 р. з «невідомо чиею» армією в Криму киянка І. Аніловська написала своєму колишньому однокласнику з Росії (її дитинство та юність пройшли у Сибіру). Той відповів. Почалося електронне листування з гострими суперечками, яке й призвело до появи книги російською мовою «Война: переписка одноклассников» [2]. Учасники дискусії про російсько-українські відносини вдаються до історичних фактів, розуміючи їх по-різному. Для аргументації своїх позицій сторони використовують не лише історичні довідки, фотодокументи, але й усіякі міфи, вигадки, продукти пропаганди. Книга корисна для істориків, українознавців через те, що показує у новому ракурсі коло проблемних для пересічного громадянина питань, на які в нього немає науково обгрунтованої відповіді.

Оповідання та роздуми про причини, перебіг і наслідки трагічних подій колишня мешканка Луганської області, блогер, нині вимушена переселенка Олена Степова виклала у книзі «Все будет Украина или История из зоны АТО» [22]. Записи авторки у Фейсбуці, що викликали зацікавлення у багатьох громадян, тепер упорядковано й надруковано.

У книзі «Між Європою та війною: весна-літо 2014» [17] редакція українсько-польського інформаційного порталу «А4» збрала статті, інтерв'ю та есе з економічних, політичних, військових, історичних, культурологічних питань багатьох авторів, оприлюднених в електронних версіях навесні-влітку 2014 р.

Книга «Вклоняємось доземно українському солдату» [5] про громадян, які зі зброєю в руках відстоюють незалежність та територіальну цілісність України. Її зробили журналісти газети «Народна армія» для вшанування загиблих бійців та тих, хто гідно виконує свій військовий і громадянський обов'язок (наступного року працю перевидали). У книзі вміщено 68 історій звичайних українців, які у надзвичайно важкий для Батьківщини історичний момент стали на її захист. Є також вірші, листи від матерів, коханих, дітей з щирою вдячністю і побажаннями нашим захисникам.

У творах української художньої літератури також бачимо реакцію на нову реальність, що утворилася внаслідок російської агресії. Книга луганської авторки М. Сурженко «АТО: Історії зі Сходу на Захід» [23] з'явилася однією з перших серед художніх творів, де сюжетна лінія пов'язана з російсько-українською війною. Авторка стала свідком «російської весни» 2014 р. Влітку вона вимушена була виїхати з міста. Шукаючи притулок побувала у Кривому Розі, Луцьку,

Києві, на Волині. Побачене й пережите надихнуло її на написання літературних творів, де молоді люди змушені тікати з загарбаних Росією територій у невідомість, невизначеність, опинитися в іншому соціокультурному середовищі. Герої твору долають труднощі, шукають нові домівки, пристосовуються до нових життєвих обставин, знаходять коханих, зустрічають нових друзів... Серед схвальних відгуків читачів на цей твір є й негативні [15], зумовлені, схоже, іншим ставленням до російсько-української війни, до України.

Прозові твори, де в сюжеті є російсько-українська війна, почали активно з'являтися у 2015 р., проте поезій, до появи яких спричинилася війна, вже 2014 р. було оприлюднено чимало. Поетичні твори російською, українською та англійською мовами А. Дмитрук видано книгою «Верните нам наше небо» (рос.) [8]. Авторка уславилась поетичною відповіддю російському суспільству «Никогда мы не будем братьями» (рос.), яка поширилася також як пісня у виконанні литовських музик (досяжна у веб-ресурсах).

Збірка поезій та пісень «Героям слава!: книжка для учасників Вітчизняної війни України 2014 р.: військово-патріотичні вірші українських поетів та народні пісні» [6] містить цілком чи уривки понад 70 творів різних періодів української історії – від «Слова о полку Ігоревім» до твору невідомого автора – учасника сучасної російсько-української війни. У збірці поезій «Осінь у камуфляжі: збірка віршів» [19] поєдналися: радість і сум, любов і ненависть, відчай і надія. Упорядник збрала твори понад 20 авторів з різних кутків країни. Учасник Євромайдану А. Поліщук у збірці соціально-патріотичної поезії «Неоголошена війна» [20] надихає відстоювати правду, свободу, справедливість, Батьківщину. Автор впевнений у нашій перемозі.

Автор книги «Вірші з війни» [7] брав участь у бойових діях, писав вірші в планшеті на передовій та виставляв їх на своїй сторінці у Фейсбуці, коли з'являлася можливість. Певний час він був єдиним українським письменником, що брав участь у бойових діях. Реакція читачів на вірші «була приголомшуюча». Друзі автора – літератори швидко збрали до купи ці тексти і зробили книжку. Тепер вона доповнена, вийшла також у перекладі кримськотатарською мовою [3]. У книзі бачимо стриману емоцію туги й болю; відсутність крику, надриву, пафосу трагізму чи героїзму; мудре сприймання повторюваності історії в усіх її проявах; спокійне єднання у спільній біді, у спільному копанні цієї «ненависної донецької землі», «дорогої української землі», цієї «солодкої ласкавої землі»; спільне звернення до живих, написане «гуртом саперними лопатками» [4].

У книзі «Кровь желто-синего цвета» [12] два десятки віршів присвячено загиблим за Україну на Майдані та на війні. В антології від десяти українських поеток (2 з них мешкають в Америці) «Знаєш, солдате, Ти мусиш вистояти...» [13] вміщено твори, що передають почуття любові, пошани, поваги наших жінок до українського вояка, гордість за нього, надію на його повернення живим, побажання перемоги й щастя.

Бачимо, що 2014 р. в Україні з'явилися різноманітні неперіодичні видання українських авторів, які цілком чи частково присвячені пізнанню, осмисленню новітньої російської воєнної експансії на Україну. Вони стали

важливим інструментом формування та функціонування українського національного дискурсу щодо викликів, які постали чи загострилися у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України. Сукупність розглянутих видань дає можливість говорити про зміни у тематиці української літератури, точніше – про появу нового воєнного та навколовоєнного сегмента у сучасній українській літературі на основі реального явища російсько-української війни.

Більшість розглянутих книг 2014 р. оприлюднено українською мовою. Серед них є наукові й науково-популярні праці, збірники поезій, пам'ятні книги, публіцистичні роздуми, художня проза, праці компіляційного характеру на підставі текстів з соціальних мереж та інших веб-ресурсів тощо. Видання розраховані на різні за компетенцією та віком аудиторії.

Для осмислення широкого спектра проблем, спричинених агресією Москви та тимчасовою слабкістю української держави, автори застосовують різні пізнавальні засоби. Наукові праці про пов'язані з війною проблеми базуються на історичних, юридичних, політологічних, соціологічних, філософських та інших знаннях. Вони охоплюють різні проблемні питання і мають взаємно доповнюючий зміст. Усі автори визнають існування конфлікту (чи війни) на території Донецької й Луганської областей, проте по-різному бачать його природу, первинні джерела і причини, конкретні суспільно-історичні передумови, шляхи розв'язання і навіть його суб'єкти. Окупація та анексія Кримського півострова, а також проблеми з цим пов'язані, відображені у значно меншій кількості книжкових видань 2014 р., ніж події на території Донецької й Луганської областей.

Частину накладу деяких видань автори, видавництва, громадські організації та волонтери передали до зони АТО з метою патріотичного виховання місцевої молоді, підтримання боєздатності бійців та їх відпочинку. Ці книги фіксують перебіг історичного процесу та конкретні історичні події. Вони необхідні для осмислення змін, що відбуваються, нової гостро конфронтаційної реальності у відносинах України з агресивною Росією, вироблення особистої, колективної та солідарної національної реакції на ворожі, руйнівні дії російської влади (підтримані, на жаль, більшістю російського суспільства) щодо української держави. Розглянуті книги відіграють важливу роль у процесі формування останніх у часі «сторінок» історичної пам'яті нації, виховання національно свідомого та відповідального молодого покоління, усвідомлення помилок, яких припустилися різні суб'єкти політики та держава в організації оборони й національної безпеки, у кадровій, регіональній, мовній, культурній, інформаційній, економічній політиці та інших її напрямках. Для подолання негативних наслідків тривалого колоніального становища українського суспільства та новітніх спроб колишньої метрополії підкорити його, обмежити національний суверенітет корисними є і наукові праці (в яких іноді містилися рекомендації), і твори художньої літератури, надруковані 2014 р.

Нові видання цієї тематики продовжують з'являтися. Корисним буде огляд видань у подальші роки російської агресії, їх історіографічний аналіз, укладення тематичного бібліографічного довідника. Оглянуті праці

містять величезний описовий, документальний, аналітичний матеріал, необхідний для наукового українознавчого пізнання сучасного суспільно-історичного поступу українського суспільства, усвідомлення зроблених помилок та вироблення оптимальної моделі національного розвитку в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Абліцов В. Донбас: європейська Україна чи азійське Дикопілля? / Віталій Абліцов. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. – 97 с.
2. Аниловская И. Война: переписка одноклассников / Ирина Аниловская. – К.: «Альфа Реклама», 2014. – 122 с.
3. Видання книги Бориса Гуменюка «Вірші з війни» кримськотатарською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/1911636-vidannya-knigi-borisa-gumenyuka-virshi-z-viyni-krimskotatarskoju-movoyu-zala-1.html> – 25.05.2017. – Назва з екрану.
4. Вірш «Заповіт» Бориса Гуменюка (зі збірки «Вірші з війни», 2014) / Ніна Головченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/notes/nina-golovchenko/> – 25.05.2017. – Назва з екрану.
5. Вклоняємось доземно українському солдату. – К.: Народна армія, 2014. – 192 с.
6. Героям слава!: книжка для учасників Вітчизняної війни України 2014 р.: військово-патріотичні вірші українських поетів та народні пісні / упоряд. С. Козак, Ю. Пригорицький. – К.: Літературна Україна, 2014. – 99, [1] с.
7. Гуменюк Б. Вірші з війни / Борис Гуменюк. – К.: Вид-во Сергія Пантюка, 2014. – 88 с.
8. Дмитрук А. Верните нам наше небо / Анастасия Дмитрук. – К.: «Феєрія Мандрів», 2014. – 109, [2] с.
9. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія / Д. В. Дубов. – К.: НІСД, 2014. – 328 с.
10. Задорожній О. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014: монографія / Задорожній Олександр Вікторович; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К.: К.І.С., 2014. – 959 с.
11. Залізник Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. / Залізник Л. Л. – К.: Шлях, 2014. – 168 с.; Те саме: – К.: Видавець Олег Філюк, 2014. – 168 с.
12. Зима В. Кровь желто-синего цвета / В. Зима. – Х.: «Фоліо», 2014. – 77 с.
13. Знаєш, солдате, Ти мусиш вистояти...: поезії / О. Івасюк, Х. Венгрінук (упор.). – Чернівці: «Букрек», 2014. – 31, [4] с.
14. Ірина Троскот. Книжки для тих, кому болить [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Culture/129665> – 25.05.2017. – Назва з екрану.
15. Історії зі сходу на захід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1038120> – 25.05.2017. – Назва з екрану.
16. Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву / Авт. проекту Оксана Забужко, упор-к Тетяна Терен, передм. Світлани Алексієвич. – К.: «КОМОРА», 2014. – 312 с.
17. Між Європою та війною: весна-літо 2014 / гол. ред-р Мар'ян Нишук; упор-к Сергій Синюк. Національний університет «Острозька академія». – Львів; Остріг: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. – 192 с.
18. Олійник О. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr-net.info/9042> – 25.05.2017. – Назва з екрану.
19. Осінь у камуфляжі: збірка віршів / Упорядник Таїсія Цибульська. – Кременчук: Видавець П.П. Щербатих О. В., 2014. – 28 с.
20. Полішук А. Неоголошена війна / Анатолій Полішук. – Нововолинськ: Формат, 2014. – 120 с.
21. Слабошпицький М. Гамбіт надії. Україна: констатації, матеріали, виклики, сподівання / Михайло Слабошпицький. – К.: «Ярослав Вал», 2014. – 257, [6] с.
22. Степова О. Все будет Украина или истории из зоны АТО / Олена Степова. – К.: «Дух і літера», 2014. – 216 с.
23. Сурженко М. АТО. Історії зі Сходу на Захід / Сурженко Маргарита. – Брустури: Видавництво «Discursus», 2014. – 84 с.
24. Схід і Південь України: час, простір, соціум. В 2 т. – Т.1: Колективна монографія / Відп. ред. В. А. Смолій; Авт. кол.:

Л. Буряк, Я. Верменич (кер. авт. кол.) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – 378 с.

25. Турченко Г. Проект «Новоросія»: 1764–2014. Ювілей на крові / Галина Турченко, Федір Турченко. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – 116 с.

26. Турченко Ф. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна / Федір Турченко, Галина Турченко; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2015. – 166 с.

27. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право: [монографія] / Укр. асоц. міжнар. права; [Антонович М. М. та ін.; упоряд. і заг. ред. Задорожній О. В.]. – К.: К.I.S., 2014. – 1016 с.

28. Якубова Л. Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення / Лариса Якубова. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2014. – 109 с.

References

1. Ablitsov V. Donbas: yevropeiska Ukraina chy aziiske Dykopillia? / Vitalii Ablitsov. – K.: Instytut istorii Ukrainy NANU, 2014. – 97 s.

2. Anylovskaia Y. Voyna: perepyska odnoklassnykov / Yryna Anylovskaia. – K.: «Alfa Reklama», 2014. – 122 s.

3. Vydannia knyhy Borysa Humeniuka «Virshi z viiny» krymskotatarskoiu movoiu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/1911636-vidannya-knigiborisa-gumenyuka-virshi-z-viiny-krimskotatarskoyu-movoyu-zala-1.html> – 25.05.2017. – Nazva z ekranu.

4. Virsh «Zapovid» Borysa Humeniuka (zi zbirky «Virshi z viiny», 2014) / Nina Holovchenko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.facebook.com/notes/nina-golovchenko/> – 25.05.2017. – Nazva z ekranu.

5. Vkloniaiemos dozemno ukrainskomu soldatu. – K.: Narodna armia, 2014. – 192 s.

6. Heroiam slava!: knyzhka dlia uchashnykiv Vitchyznianoï viiny Ukrainy 2014 r.: viiskovo-patriotychni virshi ukrainskykh poetiv ta narodni pisni / uporiad. S. Kozak, Yu. Pryhorynyskyi. – K.: Literaturna Ukraina, 2014. – 99, [1] s.

7. Humeniuk B. Virshi z viiny / Borys Humeniuk. – K.: Vyd-vo Serhii Pantiuka, 2014. – 88 s.

8. Dmytruk A. Vernyte nam nashe nebo / Anastasyia Dmytruk. – K.: «Feieria Mandriv», 2014. – 109, [2] s.

9. Dubov D. V. Kiberprostir yak novyi vymir heopolitychnoho supernytstva: monohrafiia / D. V. Dubov. – K.: NISD, 2014. – 328 s.

10. Zadorozhnyi O. Mizhnarodne pravo v mizhderzhavnykh vidnosynakh Ukrainy i Rossiiskoi Federatsii 1991–2014: monohrafiia / Zadorozhnyi Oleksandr Viktorovich; Instytut mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. – K.: K.I.S., 2014. – 959 s.

11. Zalizniak L. L. Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom. Pro vytoky i sut rosiisko-ukrainskoi viiny 2014 r. / Zalizniak L. L. – K.: Shliakh, 2014. – 168 s.; Te same: – K.: Vydavets Oleh Filiuk, 2014. – 168 s.

12. Zyma V. Krov zhelto-syneho tsveta / V. Zyma. – Kh.: «Folyo», 2014. – 77 s.

13. Znaiesh, soldate, Ty musysh vystoiaty...: poezii / O. Ivasiuk, Kh. Venhryniuk (upor.). – Chernivtsi: «Bukrek», 2014. – 31, [4] s.

14. Iryna Troskot. Knyzhky dlia tykh, komu bolyt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/Culture/129665> – 25.05.2017. – Nazva z ekranu.

15. Istorii zi skhodu na zakhid [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1038120> – 25.05.2017. – Nazva z ekranu.

16. Litopys samovydsiv: Deviat misiatsiv ukrainskoho sprotyvu / Avt. proekt Oksana Zabuzhko, upor-k Tetiana Teren, peredm. Svitlana Aleksiiievych. – K.: «KOMORA», 2014. – 312 s.

17. Mizh Yevropoiu ta viinoiu: vesna-lito 2014 / hol. red-r Marian Nyschuk; upor-k Serhii Syniuk. Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademiia». – Lviv; Ostrih: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2014. – 192 s.

18. Oliinyk O. Ukrainska Revoliutsiia hidnosti, ahresiia RF i mizhnarodne pravo [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukr-net.info/9042> – 25.05.2017. – Nazva z ekranu.

19. Osin u kamufliazhi: zbirka virshiv / Uporiadnyk Taisiia Tsybulska. – Kremenchuk: Vydavets P.P. Scherbatykh O. V., 2014. – 28 s.

20. Polischuk A. Neoholoshena viina / Anatolii Polischuk. – Novovolynsk: Format, 2014. – 120 s.

21. Slaboshpytskyi M. Hambit nadii. Ukraina: konstatsatsii, materialy, vyklyky, spodivannia / Mykhailo Slaboshpytskyi. – K.: «Yaroslaviv Val», 2014. – 257, [6] s.

22. Stepova O. Vse budet Ukraina ili istorii iz zony ATO / Olena Stepova. – K.: «Dukh i litera», 2014. – 216 s.

23. Surzhenko M. ATO. Istorii zi Skhodu na Zakhid / Surzhenko Marharya. – Brustury: Vydavnytstvo «Discursus», 2014. – 84 s.

24. Skhid i Pivden Ukrainy: chas, prostir, sotsium. V 2 t. – T.1: Kolektyvna monohrafiia / Vidp. red. V. A. Smolii; Avt. kol.: L. Buriak, Ya. Vermenych (ker. avt. kol.) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – K.: Instytut istorii Ukrainy, 2014. – 378 s.

25. Turchenko H. Proekt «Novorosii»: 1764–2014. Yuvilei na krovi / Halyna Turchenko, Fedir Turchenko. – Zaporizhia: ZNU, 2014. – 116 s.

26. Turchenko F. Proekt «Novorosii» i novitnia rosiisko-ukrainska viina / Fedir Turchenko, Halyna Turchenko; NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. – K., 2015. – 166 s.

27. Ukrainska revoliutsiia hidnosti, ahresiia RF i mizhnarodne pravo: [monohrafiia] / Ukr. asots. mizhnar. prava; [Antonovych M. M. ta in.; uporiad. i zah. red. Zadorozhnyi O. V.]. – K.: K.I.S., 2014. – 1016 s.

28. Yakubova L. D. Etnonatsionalna istoriia Donbasu: tendentsii, superechnosti, perspektyvy v svitli suchasnoho etapu ukrainskoho natsiotovorennia / Larysa Yakubova. – K.: Instytut istorii Ukrainy NANU, 2014. – 109 s.

Chyrkov O. A., research officer of the Ukrainian Ethnology Department of Research Institute of Ukrainian Studies (Ukraine, Kyiv), gelovokrych@ukr.net

Ukrainian books of 2014 as the reaction of the postcolonial society to the military aggression of the former metropoly

Among the mon-periodical book publications by Ukrainian authors in 2014 there have been selected those representatives which emerged as a result of the aggression of the Russian Federation against Ukraine. There have been made their genre, thematic and content review. The author estimated the emergence and the content of those books to be a natural reaction of the postcolonial society to the military aggression of the former metropoly and the necessary condition for the realization and unanimous overcoming of the challenges set due to the escalation of the Russian expansion in the way of the non-proclaimed, denied by Moscow war. An important place among them belongs to the necessity to get rid of the negative heritage of the colonial past of Ukraine in the consciousness of the community, the necessity to counteract the aggression of the Russian Federation in military, economic, political, informational, ideological and other domains of the community. These books are also important for the reassessment of the attitude of Ukrainian citizens to the Russian Federation, formation of the effective and consolidated reply to the latest challenges. The article will help the readers to realize the importance of the social role of the publications dedicated to the mentioned topic, as well as it helps to orient in them.

Keywords: expansion, neoimperialism, book publication, formation of reply, overcoming challenges.

* * *

УДК 94(477)«19/20»

Шакурова О. В., кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу української етнології, Науково-дослідний інститут українознавства МОН України (Україна, Київ), kalanetika@gmail.com

КОНЦЕПЦІЇ ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі концепцій пізньосередньовічного походження українського етносу у працях сучасних українських дослідників. При написанні статті були застосовані такі наукові методи: історичний, порівняльно-історичний, історико-хронологічний, проблемно-хронологічний, історико-ситуаційний, ретроспективний, біографічний та ін. Виявлено, що після розпаду Радянського Союзу більшість вітчизняних дослідників переглянули свої погляди на концепцію давньоруської народності. Зокрема, О. Моця частково відходить від концепції давньоруської народності та стверджує, що ця спільнота існувала лише на рівні носіїв етнічної культури й не усвідомлювалася переважною більшістю населення Русі. О. Толочко переконаний, що давньоруська народність може бути розглянута як «уявлена спільнота» Б. Андерсона, П. Толочко залишається прихильником пізньосередньовічного походження українського народу.

Ключові слова: Україна, український етногенез, пізньосередньовічна концепція походження українського народу.